

*Non-formal Education
Неформално образование*

МУЗЕЯТ И „КУЛТУРАТА НА УЧАСТИЕ“ – ПРОЕКЦИИ В БЪЛГАРСКИ ОБРАЗОВАТЕЛЕН КОНТЕКСТ

Вася Делибалтова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Соня Пенкова

Национален военноисторически музей

Резюме. Авторите приемат тезата, че концепцията за „музея на участие-то“ е добре обоснована и перспективна от гледна точка на изграждането на съвременни музеи. Основните аргументи са търсени по посока на социалната промяна и рефлексията ѝ върху съвременната музейна и педагогическа теория. В разгърнат план са представени идеите на N. Simon, като са търсени пресечните точки между тях и общата перспектива, която задават. Аргументира се необходимостта от промяна: на ролите на музейния работник и аудиторията; представата за музейно образователно съдържание и начина за неговото създаване; в методите, които се използват в различните програми; във формите, в които се реализират програмите; в концепцията, начина на създаване, съдържанието и начина на реализация на музейни образователни програми; в представата за резултатите от ученето в музейна среда и нейното оценяване.

Очертаните особености са изведени като ориентири за дизайн на модерни и работещи музейни образователни програми. На тази основа в разгърнат план и като основни направления на работата и като конкретни програми е представена една конкретизация от дейността на Националния военноисторически музей.

Keywords: museum of participation; participatory culture; modern museums; pedagogical theory

Навлизането във всеки нов век винаги е време на надежди и очаквания, но и на равностметки и на преосмисляне на направеното. Затова не е случайно, че често това е и време на търсене на нови решения на стари проблеми или актуализиране на стари идеи, които се оценяват като полезни в нов контекст. В основата на тези търсения винаги са икономическите, социалните и политическите промени, често провокиращи или съпътства-

ни от различен поглед, който науките предлагат върху нерешените дотук въпроси. Създава се ситуация с множество неизвестни за пътя, по който човечеството ще продължи своето развитие.

На границата на последните два века се оказахме пред още предизвикателства – глобализацията и развитието на информационните и комуникационните технологии, които преобърнаха представите за човешкото общуване и размиха границите на реалното и виртуалното, създавайки свят, непознат за родените през единия век и единствено възможен за родените през следващия век. Тази нова гледна точка даде различна перспектива на самото разбиране на това какви са проблемите на времето, и ни постави пред нови дилеми за тяхното решаване.

Един възможен поглед към създалата се ситуация дават анализите на Майк Федърстоун (2017) по отношение на разширяващия се интерес към консумативната култура. В неговото разбиране този интерес е обусловен, от една страна, от появата на множество изследвания, свързани както с географията на консуматорството, така и със създаването на образи на изобилието, като САЩ, а от друга страна, от все по-ясното очертаване на границите на консумативното общество с осъзнаването на факта за изчерпващите се ресурси, глобалното затопляне, генномодифицираните храни. Получава се сложна симбиоза между консумативната култура, насочваща вниманието си към технологиите, за да произвеждат и разпространяват още блага, и създаването от тях на нова среда за живот и мислене, но и за консумация.

Някъде всред всичко това, като контрапункт на културата на консуматорството, се появява и концепцията за култура на участието. Тя има своите параметри и специфики в много полета, но и общи характеристики, които дори да не се отнасят до идеята в нейния първообраз, са близки до този начин на мислене. Така те се превръщат в своеобразна запазена марка на времето, която без претенцията за изчерпателност може да се сведе до:

- осъзната самоценност на личността и автономност в начина ѝ на изразяване, като:

- част от доброволно избрани общности, в които личното участие има смисъл.

Такова мислене е, без съмнение, ако не провокирано от развитието на новите технологии, то поне съзвучно и възможно. В голяма степен личното участие и съучастие във всичко, случващо се в света, като потенция и реализация, се премества от равнището на въображаемото/виртуалното в реалното, доколкото е „изобретена“ и самата виртуална реалност. Създава се ситуация на центриране на интереса на всички и всичко върху личността, общуването ѝ с другите и ангажираността на всички и всекиго поотделно към живота на създалите се общности.

Проекциите на този начин на мислене и живеене могат да се открият в образованието през призмата на конструктивистката парадигма и т.нар. центрирани върху учещите се подходи; в съвременното изкуство, в яркия му стремеж да размие границите както между актьора и зрителя, така и между реално и въображаемо; в идеологията на Web 2 технологиите и появата на „Втори живот“; в съвременните медии и реалити телевизиите, в представата за съвременните музеи.

„Музеят на участието“

Под това заглавие през 2010 г. излиза книгата на N. Simon “Participatory Museum”, все по-често определяна като класика¹⁾. В нея авторката защитава тезата си, че музеят не трябва да се откаже от традиционната си роля, като я обогати по посока на потребностите и интересите на многообразната по своите потребности и интереси публика. В този смисъл, се приема, че традиционните статични експозиции са били и вероятно ще останат привлекателни за определена група хора, но те не позволяват ефективно общуване с културните ценности на огромния кръг от хора, които имат друга специфика и нужди.

Оттук следва изводът на авторката, че с желанието да станат още по-привлекателен културен център, музеите следва да развиват култура на участието на основата на:

- развиването на центриран върху посетителите музей, полезен и удобен като всяко място, на което се предлагат определени услуги;
- конструктивизма и разбирането, че зрителите сами конструират своите знания на основата на музейния си опит;
- участието на зрителите не следва да бъде мислено само в качеството им на участници в определени програми, а и като съучастие и в разработването на атрактивни дейности.

Това разбиране на N. Simon показва ясно, че теоретичните отправни точки на нейната концепция са трудовете на George Hein (1995, 1998), John Falk, and Lynn Dierking (2000), Kathleen McLean, Wendy Pollock – безспорно най-влиятелните и модерни теоретични концепции в музейното образование на последния век. На тази основа авторката доразвива идеите си по посока на основните характеристики на концепцията за „култура на участието“ – споделянето на опит в рамките на доброволното включване в общности при възможност за изява на всеки по начин, адекватен на собствените му нужди и желание за участие. Ето защо музеят на участието е място, в което посетителят може да създава, общува и споделя опит, но тук по повод на конкретно културно съдържание. Несъмнено една от най-ярките реализации на тези идеи може да се открие в музейните образователни програми.

От тази позиция не е случайно, че се правят паралели между културата на участието и интерактивността в музеите, реализирана както „лице в лице“, така и чрез все по-широкото навлизане и използване на информационните и комуникационните технологии. В същото време, с лекота можем да открием и връзки с т.нар. комуникативна култура на образованието (Leerman, 1993). В разбирането на Леерман тази култура, основана в голямата си част на трудовете на Хабермас, може да се определи като „открито обучение на базата на опита“ (Leerman, 1993: 150) и предполага създаване и обмен на автентичен опит от хора, които са и искат да бъдат „себе си“.

Произтичащите от това последствия можем да търсим в няколко основни посоки:

- промяна на ролите на музейния работник и публиката;
- промяна в представата за музейно образователно съдържание и начина за неговото създаване;
- промяна в методите, които се използват в различните програми;
- промяна във формите, в които се реализират програмите;
- промяна в концепцията, начина на създаване, съдържанието и начина на реализация на музейни образователни програми;
- промяна в представата за резултатите от ученето в музейна среда и нейното оценяване.

На музейните работници, които са отговорни за създаването и реализацията на образователни програми, се възлагат ролите на съдизайнери и фасилитатори на процеса на учене на публиката

Основната ориентация е към все по-споделяната управленска функция между музейните специалисти и публиката както по отношение на дизайна на програми, така и по отношение на избраните методи за тяхната реализация. Това поставя публиката в активна позиция както по отношение на създаването, така и на реализирането на избраните дейности. Осъществяването на подобно намерение непременно означава познаване на публиката и нейната специфика, нов вид общуване между музейните специалисти и публиката, нови методи. Решението на тези въпроси преминава през утвърждаването на представата за *edutainment*, създаването и обмена на преживявания, обогатяване на индивидуалния опит чрез диалог със себе си, с другите и със средата.

Реализацията на подобни намерения преминава през използването на всички методи, които предполагат насърчаване на самостоятелното търсене, позволяват индивидуалната изява, предполагат творчество и изискват рефлексия. Използването им обаче провокира много въпроси по отношение на необходимото време, финансовото обезпечаване и не на последно място – педагогическа подготовка на музейните специалисти.

Тя би била особено ценна и по отношение на дизайна на програми, които отговарят на потребностите на публиката, осигурявайки приятно пре-

карване на времето, но в условията на „мисловна провокация“ и при възможности за самоизява на всекиго.

Особено зловодневни в това поле са поне два въпроса – съдържанието и оценяването на учебните резултати. Подобен подход в голяма степен предполага отказ или поне сериозно преосмисляне на:

- „сериозните“ като обем и ценност музейни експозиции в полза на провокирането на „собствен прочит“ от страна на публиките;
- музейните разкази в полза на отворени теми представени в изложби с акцент върху „личните истории“ и възможностите за дискусии;
- националните ценности и отношението към тях в мултиетническите общности.

Не по-малко сложен е и въпросът с оценяването на резултатите при отсъствието на предварително определени критерии или постигнат консенсус за това кой резултат е ценен и по отношение на какво (Hein, 1995, 1998; Hooper-Greenhill, 2007).

Независимо от дискусиите и нерешените въпроси, подобен отворен подход несъмнено има и своите безценни предимства:

- насърчаване на интердисциплинните проекти;
- създаване на музейни общности от хора, приятели на музея;
- откритост към много различни публики;
- доближаване до публиката – изграждане на диалог с различни по възраст и социален профил посетители.

Една конкретизация на културата на участие през някои образователни практики на Националния военноисторически музей

Трансформациите в социалния и духовния живот засилват вниманието върху обществената значимост на много от традиционните социокултурни институти в България, какъвто е НВИМ. Преди обществото се обръщаше към музея, за да почерпи научна и визуална информация за миналото. В глобалния свят, когато новият източник на информация е интернет, от ценността на оригинала и наратива, разказван от музея чрез притежаваните от него артефакти, се интересуват все по-малко хора. Музеите от миналия век „говореха“ на език, разбираем за своето време. Младите хора, родени и оформящи се в новите обществени и културни реалии, търсят да получат информация във формата, която познават. И ако музеите преди бяха място за съхранение на знания, то в днешния век те се стремят да бъдат творци на идеи.

Съвременните музеи знаят, че съществуването им зависи от способността да излязат от ограничените ареали на елитната публиката от познавачи и ценители. Това с особена сила важи за военните музеи – те не просто трябва да разширяват сферите на въздействие и предаване на послания, да въвли-

чат все повече посетителите си в осмисляне на наследството и в образование чрез него, да възпитават способности за разбиране на различните и различията и за преодоляване на конфликтите. Защото музеите с военен профил съхраняват, представят и дебатира история на конфликти – световни, регионални и национални, история, сама по себе си конфликтна. Наред с това понякога самите творчески музейни интерпретации на военното наследство поражда/провокират разнопосочни мнения, понякога и конфликти.

В контекста на тези промени и различия и в духа на културата на участие са някои от образователните практики на НВИМ. Отчитайки, че процесите на реформиране на българската образователна система едва ли могат да достигнат до декларираните на държавно ниво цели, ако не станат мисия на цялото общество, Музеят, като отговорна институция, предлагаща неформално образование, разшири кръга на партньорите си за осъществяване на образователната си мисия извън сферата на училището, като привлече държавни и образователни институции (Министерството на образованието и неговите локални структури, университети), представители на неправителствения сектор, издателства и др.

Образователната функция не е нова за Музея, но в програмите, разработени през 2009 г. и обогатявани непрекъснато в следващите години, заложихме на нова философия на формиране на съдържание и нови форми на предаването му. Намалихме дидактичната част за сметка на работата „на терен“ (докосването до автентични артефакти) и въведохме игров сегмент. Тези части варират в проценти в зависимост от възрастта на обучаемите и типа образователен модул. Търсейки оптималния вариант, в който ще бъдем полезни на българското училище в обучението по история и във възпитаването на ценности, създадохме модул от 9 програми, третиращи теми от учебното съдържание от I до XII клас, като една от тях е адаптирана и за предучилищна възраст. В тях заложихме на повишаване степента на разбиране от страна на учениците на преподаваното учебно съдържание чрез визуализация на изучаваните теми, осъществявана с докосване до автентичната атмосфера на времето, вплътена в реални артефакти и в пресъздаването на събития чрез ролеви игри. Наученото се затвърждава със забавни и познавателни игри. За Музея беше важно да работи за развиване на мисловния и творческия потенциал и на уменията (изследователски, комуникационни и т.н.) на младите хора. Затова създадохме още два образователни модула: единият от седем програми, насочен към млади хора със специфични интереси в области като държавни и военни символи и ритуали, оръжие, хералдика, фалеристика, изкуство, и другият – съставен от програми за деца със специални образователни потребности. Някои програми се реализират в едно занятие, а други се разполагат в повече, което гарантира и по-голяма устойчивост на резултатите.

В желанието си да излезем от училищния модел учител – ученик, променихме и постановката на дидактичната част на създадените модули. В нашите програми обучаващият никога не е един, а няколко и всеки един има своя роля както в прекия смисъл (разбирано като участие в създаване и предаване на съдържание), така и в преносния смисъл (например малка драматизация с използване на текстове от оригинални документи и с включване на обучаемите като участници е добре приета винаги). Допълнителен колорит внася динамичният характер на програмите – те винаги се реализират на територията на целия музей.

Търсейки пътя към младата публика, променихме и начина на създаване на съдържание – потърсихме мнението на педагози и психолози, на Департамента за информация и усъвършенстване на учители към СУ „Св. Климент Охридски“, за да намерим баланса и правилния път към младите хора, и продължихме нататък – изследвахме възможностите да превърнем участниците в образователните модули в създатели на съдържание по разглежданата тема чрез самостоятелно проучване върху предоставени от Музея артефакти.

Пример за превръщането на участниците в творци на съдържание е една от образователните програми на НВИМ, носеща името „Моите предци на война“, от типа повече от едно занятие, предназначена за средния курс на обучение. Нейната цел е да подготвя младежите като пълноценни граждани чрез активното им въвличане като участници в издирването, осмислянето и презентирането на значими теми от историята, в случая – Първата световна война. Целта е базирана на факта, че доброто познаване на историята – особено на историята и наследството от конфликти, е необходимо условие за изграждане на информирана и отговорна гражданска позиция не само по въпросите за опазване на историческото наследство, но и по други актуални дебати и търсения. Само добре информираната и критично оформена гражданска позиция може да бъде гаранция за балансирана, толерантна и далновидна обществени политики. Програмата включва проучване на малките семейни и фамилни разкази за войната и запазените предмети и така цели да изтъкне значимостта на всеки в историята, и в този смисъл – на многообразните гледни точки към едно събитие, променило съдбите на милиони, както и полезността от интеграцията на тези малки истории в общностната и националната памет. Проученото се оформя във фотоизложба, която мултиплицира посланието, вложено в сътрудничеството между музейните специалисти и младежи с различни образователни потребности. Изложбата може да бъде и пътуваща, като така работи в полза на идеята за отворен диалог на обществото за историята и паметта. Около 10 специалисти от музейния екип с различен профил участват в Програмата – запознават с важността на историческото проучване,

упражняват с младежите принципите на критичния анализ на първичната информация, обсъждат сценарии за интервюта, консултират участниците за съхранението на домашните им реликви, правят малки обучения върху създаване на текстове, дизайн на фототабло, компютърна обработка на изобrazжения, запознават с важността на познаването на целевата публика, за която е предназначено проучването или изложбата, и др. Изискванията към музейните специалисти са освен да бъдат добри професионалисти в своята област на наука и познание, да бъдат комуникативни, да имат рефлексия и да не приемат и изявяват себе си като последна инстанция на истината. В образователната програма младежите придобиват умения за систематично издирване на информация, критичен анализ, изграждане на теза, подбор на подкрепяща аргументация, преценка на ефективността на въздействие в зависимост от целевите реципиенти на презентацията, както и технически умения, необходими за дигитализация на архивни материали и дизайн на ефектни фотопрезентации. Тези умения имат широка гама от приложения в академичното развитие, но и в ежедневието на възрастовата група, за която е предназначена Програмата. В нея се включват и младежи със специални нужди, което подпомага интеграцията им, а останалите участници възпитава в толерантност и способност за комуникация с на пръв поглед различния. Децата със специални нужди са част от Програмата и заради темата – Първа световна война, първата тотална война в човешката история, която оставя след себе си освен милиони жертви и стотици осакатени.

Чрез работата по издирването и преоценката на фамилните спомени за Голямата война и усвояването на умения за изграждането на исторически разказ, разбираем и докосващ обществото, младежите създават социална връзка помежду си, разбират, че техният принос има значение (резултати, за които говори Хенри Дженкинс (Jenkins, 2006: 95 – 96), осмислят музея като пространство за диалог (за което говори N. Simon), в което сътворяват и се съобщават (*participatory activities*), натрупват ценен опит, привлекателен за техните връстници (*participatory culture*).

Музеят, от своя страна, получава обратна връзка за оценките, емоциите и въпросите, които историческите процеси, събития и личности предизвикват у подрастващото поколение. Това е важен резултат, защото Музеят е жив и развиващ се организъм, пресечна точка на актуалните търсения на обществото и научнообоснования рефлексивен поглед върху миналото.

Развитието на образователните дейности на музеите днес е неотделимо от процеса на участието им в решаване на проблемите на съвременното общество. Колкото по-значителна е ролята на музея, колкото по-диалогичен с публиката си е всеки отделен музей, колкото по-емоционална връзка

създава с нея, толкова по-голямо място той ще заеме в живота на своите настоящи и бъдещи посетители.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Станчева, С. (2016). Социалните функции на музея – исторически поглед. В: Социалните функции на музея през XXI век. София.
2. Делибалтова, В. (2016). Дизайн на образователни програми за възрастни – подходи и реализация. В: Дизайн на музейни образователни програми.
3. Добри практики: Образованието в музея, учебни експозиции и програми, работа с ученици. (2013). София.
4. Пенкова, С. (2016). Промениящият се музей или накратко за интерактивността. – В: Дизайн на музейни образователни програми.
5. Цекова, Ек. (2007). Музейна комуникация и музейно образование. София.
6. Delwiche, A., Henderson, J. (Ed) (2013). The Participatory Cultures Handbook.
7. Hooper-Greenhill, E. (1994). Museums and their Visitors.
8. Hooper-Greenhill, E. (1999). The educational role of the museum.
9. Hooper-Greenhill, E. (2007). Museums and education: purpose, pedagogy, performance.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Delibaltova, V. (2015). *Muzei, obrazovanie, metakognitsiya*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski [Делибалтова, В. (2015). *Музеи, образование, метакогниция*. София: Св. Климент Охридски].
- Falk, J., Dierking, L. (2000). *Learning from Museums: visitor experiences and the making of meaning*.
- Fedarstoun, M. (2017). *Konsumativna kultura i postmodernizam*. Sofia: Nov balgarski universitet [Федърстоун, М. (2017). *Консумативна култура и постмодернизъм*. София: Нов български университет].
- Hein, G. (1995). The Constructivist Museum. *Journal for Education in Museums*, 16, 21 – 23.
- Hein, G. (1998). *Learning in the Museum*. London, UK: Routledge.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.
- Leerman, V. (1993). *Chetirite kulturi na obrazovaniето*. Sofia [Леерман, В. (1993). *Четирите култури на образованието*. София].
- Simon, N. (2010). *The Participatory Museum*. Santa Cruz: Museum 2.0.
- Verniu, A. (2005). Muzeyat. *Pedagogika*, 2 [Верниу, А. (2005). Музеят. *Педагогика*, 2].

Yuhnevich, M. (2001). *Ya povedu tebya v muzey*. Moskva: Ros. in-t kulyturologii [Юхневич, М. (2001). *Я поведу тебя в музей*. Москва: Рос. ин-т культурологии].

MUSEUM AND PARTICIPATORY CULTURE – PROJECTIONS IN BULGARIAN EDUCATIONAL CONTEXT

Abstract. The authors accept the thesis that the conception of ‘museum of participation’ is well-grounded and perspective by the standards of the building of modern museums. The main arguments are sought in the direction of social change and its reflection on the modern museum and pedagogical theory. The ideas of N.Simon are extensively represented and the points of intersection between them and the general perspective they give have been sought. Arguments are advanced regarding the need for: Change in the roles of museum workers and the audience; Change in the conception of museum educational content and the ways of its creation; Change in the methods applied in the different programs; Change in the forms in which the programs are implemented; Change in the conception, creation, contents and implementation of museum educational programs; Change in the concept about the results from the study in a museum environment and its assessment. The described characteristics are taken as landmarks for the design of modern and effective museum educational programs. On this basis a concretization of the work of the National Museum of Military History has been extensively presented in terms of main directions of work as well as concrete programs.

✉ **Assoc. Prof. Vassya Delibaltova, DSc.**

Sofia University

Sofia, Bulgaria

E-mail: v.delibaltova@fp.uni-sofia.bg

✉ **Dr. Sonya Penkova, Assoc. Prof.**

Museum of Military History

Sofia, Bulgaria

E-mail: s.penkova@militarymuseum.bg